TOKAT
TARİHİ VE KÜLTÜRÜ
SEMPOZYUMU

25-26 Eylül 2014

BİLDİRİLER

III. CİLT

CamScanner ile tarandı

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
TOKAT TARİHİ VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU

25-26 EYLÜL 2014 TOKAT

BİLDİRİLER

CİLT III

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Ali AÇIKEL
Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL
Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE
Yrd. Doç. Dr. Emel HİSARCIKLILAR

TOKAT-2015

CamScanner ile tarandı

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
TOKAT TARİHİ VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU

25-26 EYLÜL 2014 TOKAT

BİLDİRİLER

CİLT III

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Ali AÇIKEL
Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL
Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE
Yrd. Doç. Dr. Emel HİSARCIKLILAR

Haberleşme Adresi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Taşlıçiftlik Kampüsü, TOKAT

Baskı Yeri ve Tarihi
Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sebzebahçeleri Cad. Nu. 90/1 İskitler / Ankara
Tel: (0312) 341 10 24

Eylül 2015

Kapak Tasarımı
M. Edip ASLAN

ISBN
Takım No: 978-975-7328-62-9 (Tk)
Kitap No: 978-975-7328-65-0 (3.c)

Tokat Valiliği Özel İdaresi tarafından bastırılmıştır.

CamScanner ile tarandı

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
TOKAT TARİHİ VE KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMU
25-26 EYLÜL 2014 TOKAT

ONUR KURULU

Cevdet CAN (Vali)
Av. Eyüp EROĞLU (Belediye Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN (Rektör)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Bşk.)
Prof. Dr. Hanifi VURAL
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE
Prof. Dr. Birol ÇETİN
Yrd. Doç. Dr. Samettin BAŞOL
Yrd. Doç. Dr. Şengül Dilek FUL

YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Ali AÇIKEL (Bşk.)
Levent YAZICI (İl Milli Eğitim Md.)
Mustafa BANDIRMALI (Belediye Bşk. Yrd.)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Mahmut AK
Prof. Dr. M. Akif AYDIN
Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN
Prof. Dr. Şit Tufan BUZPINAR
Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR
Prof. Dr. Musa DUMAN
Prof. Dr. Mücahit EĞRİ
Prof. Dr. M. Metin HÜLAGU
Prof. Dr. M. Sinan KAÇALİN
Prof. Dr. Kenan KARA
Prof. Dr. Turan KARATAŞ
Prof. Dr. Mahmut KAYA
Prof. Dr. Derya ÖRS
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN
Prof. Dr. M.A. Yekta SARAÇ
Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI
Prof. Dr. Recep TOPARLI
Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ
Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Bahattin ÖZTOPRAK
Dr. Rüştü BOZKURT
Ekrem ANAÇ
Hasan ERDEM
Abdullah GÜRBÜZ
Murat ORUÇ

CamScanner ile tarandı

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Işık AKSULU
Prof. Dr. M. Münir ATALAR
Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ
Prof. Dr. Şeref BOYRAZ
Prof. Dr. Halit ÇAL
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK
Prof. Dr. Ömer DEMİREL
Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Haşim KARPUZ
Prof. Dr. Ünal KILIÇ
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞİRGİL
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL
Prof. Dr. Alim YILDIZ
Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL
Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK
Doç. Dr. Songül ÇOLAK
Doç. Dr. Alpaslan DEMİR
Doç. Dr. Burcu ERCİYAS
Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Doç. Dr. Mehmet MERCAN
Doç. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ
Doç. Dr. Pınar ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Emine Saka AKIN
Yrd. Doç. Dr. Erkan ATAK
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AYKUN
Yrd. Doç. Dr. Tuncay BÖLER
Yrd. Doç. Dr. Mustafa CANLI
Yrd. Doç. Dr. Necati ÇAVDAR
Yrd. Doç. Arda GÖKSU
Yrd. Doç. Dr. Emel HİSARCIKLILAR
Yrd. Doç. Dr. Kemal İBRAHİMZADE
Yrd. Doç. Dr. Ahmet İNANIR
Yrd. Doç. Dr. Emine ÖĞÜK
Yrd. Doç. Dr. H. Baha ÖZTUNÇ
Yrd. Doç. Dr. Ali Osman SOLMAZ
Yrd. Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

SEMPOZYUM SEKRETARYASI

Öğr. Gör. Murat HANİLÇE
Öğr. Gör. Muhammet AVŞAR
Öğr. Gör. Yılmaz ÖKSÜZ
Arş. Gör. Murat SERDAR
Arş. Gör. Edip UZUNDAL

ULAŞIM KOMİTESİ

Öğr. Gör. Şaban BANAZ
Arş. Gör. Murat GÜNEY
Arş. Gör. Fehim KURULOĞLU
Arş. Gör. Mustafa TANRIVERDİ
Arş. Gör. Ahmet AKGÜL

CamScanner ile tarandı

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER V

TEMA V: TOKAT'TA DİNÎ VE İLMÎ HAYATLA İLGİLİ BİLDİRİLER 1

XII. Yüzyıla Ait Yazma Kur'an-ı Kerim ve Tefsiri 3
Enver BAYRAM

Tokat'ta Kurulan Daru'l-Hadisler 15
Mustafa CANLI

Alevilik Çalışmalarında Arşiv Kayıtlarının Kullanımına Bir Örnek Olarak Kul Himmet Ocağı ve Görümlü Beldesi 29
Mustafa DAĞIDIR

Bir Dini Tecrübe Çeşidi Olarak Üveysîliğin Epistemik Değeri: Turhal Şeyhi Mustafa Efendi Örneği 37
Ahmet Cahid HAKSEVER

Tokat Bölgesinde Yerleşik Bir Alevi Topluluk: Güvenç Abdal Ocaklıları-Kürtünlüler 47
Coşkun KÖKEL

Tokatlı Gedâî'nin Tasavvufî Şiirleri 65
Orhan Fatih KUŞDEMİR

Tokat'ta Tasavvuf Kültürü 79
Kadir ÖZKÖSE

TEMA VI: TOKATLI ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER VE ESERLERİ İLE İLGİLİ BİLDİRİLER 103

Tokatlı Sanatçı-Müzisyen Necati Başara 105
Hasan AKAR

Osmanlı Döneminde Tokatlı Müellifler ve Eserleri 113
İ. Göksel BAYKAN

Şeyhü'l-İslâm İbn Kemal'e Göre Mu'cize ve İ'cazü'l-Kur'an Meselesi 137
Recep DEMİR

Molla Hüsrev'in Hayatı ve İlmi Kişiliğinin Sadakat Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi 149
Mehmet DEMİRTAŞ

Şeyhülislam İbn Kemal'in İçki Konusundaki Üç Risalesi 159
Ömer Faruk HABERGETİREN

Tokatlı Bir Ressam Symeon Savvidis 171
Kemal İBRAHİMZADE- İlknur GÜLTEKİN ÖZMEN

Tokatlı Meşhur Şeyhülislam İbn Kemal'in Risâle ve Fetvalarına Göre XVI. Yüzyıl Ortalarında Finansman Yolları 183
Ahmet İNANIR

Şehit Edilmiş Bir Molla: Molla Lutfî ve Bakara Suresi 196-200. Ayetlerinin Tefsirine Dair Risalesi 195
Muhammet Sacit KURT

Osmanlı Mutasavvıflarından Musa Bin Şeyh Tahir Tokadi'nin Eserlerinden Eski Oğuz Türkçesi Söz Varlığına Katkılar 205
Ayşegül KUŞDEMİR

CamScanner ile tarandı

Tezkirecilerinin Kaleminden Tokatlı Şairler 215
Vüsale MUSALI

Tokatlı Âşık Hüseyin Durmaz 227
İsa ÖZKAN

Bir Zındıklık Suçlamasının Öyküsü: Tokatlı Molla Lütfi'nin Hayatı 231
Seda ÖZSOY

Ebu Bekir Kânî Efendi'nin Şiirlerinde Hz. Peygamber 237
Selçuk ÖZTÜRK

Tokatlı Bir Müfessir: Muhyiddin Muhammed ibn İbrahim Niksari'nin Tefsir İlmine Katkıları (İhlas Suresi Tefsiri Örneği) 243
Süleyman PAK

XVIII. Yüzyılda Tokat'ta Bir Nakşî: Turhallı Şeyh Mustafa Efendi ve Mürşidü's-Sâlikîn'i 259
Necdet ŞENGÜN

Niksarlı Coğrafyacı Mehmed Suudi Efendi ve Tarih-i Hind-i Garbi 279
Mehmet TEMİR- Eren YÜRÜDÜR

Molla Hüsrev'in En'am Suresi Üzerine Bir Risalesi 287
Tuğrul TEZCAN

Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Görev Yapan Tokat Merkez Doğumlu Memurlar 299
Ümmühan UĞURLU

Milli Mücadele Döneminde Tokatlı Bir Sembol "Mustafa Vasfi Bey" 323
Nizam YÜCE- Kübra DURSUN

Tokatlı Şeyhülislam Kadızâde Mehmed Tâhir Efendi ve Tasavvufi Görüşleri 333
Hür Mahmut YÜCER

KAPANIŞ OTURUMU 359

KATILIMCI ADRESLERİ 379

SEMPOZYUM FOTOĞRAFLARI 389

CamScanner ile tarandı

XVIII. Yüzyılda Tokat'ta Bir Nakşî: Turhallı Şeyh Mustafa Efendi ve Mürşidü's-Sâlikîn'i

Necdet ŞENGÜN*

Özet

Tokat, tarihi boyunca ilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya taşıdığı Türk İslam kültürünü en iyi şekilde korumuş ve devam ettirmiştir. Elbetteki bu kültür ve medeniyetin taşınmasında yetiştirdiği önemli şahsiyetlerin büyük katkıları olmuştur. Tokat'ın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri de Turhallı Şeyh Mustafa Efendi'dir. Bir Nakşî şeyhi olarak Turhallı Şeyh Mustafa Efendi, bir taraftan insan yetiştirmeyi kendisine bir hedef olarak tayin ederken, diğer taraftan önemli eserler kaleme almıştır. Onun insan yetiştirmeyi teorik anlamda ortaya koyduğu eserlerinden birisi Mürşidü's-sâlikîn adlı eseridir.

Mürşidü's-sâlikîn, onun mürid yetiştirmekteki hassasiyetini gösteren, insan eğitimine verdiği değeri ortaya koyan bir eserdir. Nakşî gelenekte öne çıkmış olan bu kaygı, Mustafa Efendi'nin bu eserinde makes bulmuştur. Mustafa Efendi, bu eserinde sade anlaşılır bir üslupla, lakin zaman zaman abartılı menkabevî anlatımlarla, o günün şartları içinde eserini ortaya koymuştur. Mürşidü's-sâlikîn bir mukaddime dört maksat ve bir hâtime üzerine tertip edilmiştir. Turhallı Şeyh Mustafa Efendi bu eserinde mürşidin seyr-i sülûk yolculuğunda karşılaşabileceği problemleri ve bunlara sunduğu çözüm önerilerini, kendi hayatından da örnekler sunarak, hem müntesiplerine hem de diğer insanlara takdim etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tasavvuf, Nakşîlik, Eğitim, Mürşid, Sâlik.*

Giriş

Tokat, Türklerin Orta Asya'dan Batı'ya doğru yaptıkları ilerleyişin önemli duraklarından biridir. Anadolu topraklarında yerleşik hayat için oluşturulan hemen hemen ilk merkezlerden biri olması hasebiyle geçmişi oldukça eskiye dayanır. Aslında bu ilk yerleşim yerlerinden biri olma özelliği Tokat'a pekçok önemli katkılar sağlamıştır. Bunların başında, Türk İslam kültürünün eski sağlam temellerinin, gelenek ve ananelerinin korunarak günümüze taşınmış olması gelmektedir. Tokat'taki bu yerleşik millî manevî atmosfer, kötü niyetli kimselerin Tokat'a girişini engellemiş, birtakım olumsuz faaliyetlerini gerçekleştirmesine asla müsaade etmemiştir. Şehrin köklü bir tarihî ve kültürel mirasa sahip olmasının bundan

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, necdetsengun@hotmail.com.

CamScanner ile tarandı

başka daha pek çok yararı elbette vardır. Fakat biz burada bu hususu daha çok şehir ve kültür tarihçilerine ve sosyoloji uzmanlarına bırakıyoruz.

Tabii ki bu millî, manevi ve kültürel atmosfer sadece Tokat merkez ile sınırlı değildir. Her metrekaresi ile tarih ve medeniyet kokan Tokat'ın ilçe, bucak, nahiye ve hatta köyleri birer tarih ve medeniyet müzesi olmaya şayestedir. Özellikle Zile, Niksar, Almus, Erbaa, Reşadiye ve Turhal ilçesi önemli merkezlerdendir. Turhal ilçesi hem coğrafi hem de kültürel olarak Tokat'ın en önemli ilçelerinden biri olarak varlığını devam ettirmektedir.[1] Oldukça eski ve önemli yerleşim yerlerinden biri olduğu, yapılan tarihî kazı çalışmalarından anlaşılan Turhal,[2] Müslüman Türk'ün elinde de bu önemini devam ettirmiş, çok önemli kültür merkezleri, dinî ve sivil mimariye sahip olmuştur. Turhal kalesi, Kesikbaş Camii ve Türbesi, Ulucamii, Emir Mehmet Tekkesi (Pisik Çarpan), Ahî Yusuf Türbesi bu mimari eserlerin başlıcalarıdır. Turhal'a manevî anlamda mühür vurmuş, buranın bir Müslüman Türk yurdu haline gelişinde çok önemli katkılar sağlamış bazı zevatın varlığı da bilinmektedir. Baba, dede, sultân gibi ünvalar ile anılan ve her birinin kabri önemli ziyaretgâhlardan olan bu şahıslardan bazıları; Turhal şeyhi Mustafa Efendi yanında yetişen Lengerî Baba (Mustafa Dede), Fakir dostu Hacı Baba Sultân, Utak Dede, İskender Baba, Kara Baba Sultan, Pîr Ahmed Dede Sultan'dır. Bu şahıslar arasında Turhal Şeyhi Mustafa Efendi olarak bilinen şahsın ayrı bir yeri vardır.

Bizim şehir ve kültür tarihimize bakarsanız, her muhitte bir kurucu şahsiyet ile karşılaşırsınız. Bu kurucu şahsiyetler aslında gittikleri yere İslam medeniyetini taşıyan ve yöre halkını irşad ederek, oranın mamur hale gelmesini sağlayan şahsiyetlerdir. Hoca Ahmed Yesevî'de, Süleyman Bakırgânî'de ve daha sonra Anadolu'yu adım adım İslamlaştıran ve medenîleştiren birçok tarîkat erbabında bu hususu görmek mümkündür. Hz. Mevlânâ'nın Konya'da yaptığını, Hacı Bayram-ı Velî Ankara'da ; Elmalılı Ümmî Sinan'ın Elmalı'da yaptığını Turhal Şeyhi Mustafa Efendi Turhal'da yapmıştır. Bu şahıslar sadece birer sûfî değil aynı zamanda yol açıcı, kendilerini ve çevrelerini yeniden inşa edici birer pîr ve rehberdir. Pîr kelimesinin ihtiyar anlamı yanında "yol açıcı, bir geleneği ihyâ edici, yeni bir irfânî muhit kurucu" anlamları da vardır. Bu kurucu şahsiyetler bu toprakları yoğurup, dönüştürüp, bizim kılarak ihya etmişler, adeta hamuruna İslam mayasını çalmışlardır.[3] Bu kurucu şahsiyetler, hayatın anlamını çözmüş, varlığın sırrını idrak etmiş, tecellîye mazhar olmuş, irfânî açıdan aydınlanmış, arınıp yücelmiş ve kemale ermiş yetkin insanlardır. Dolayısıyla bu merkez insanların, bu tohum şahsiyetlerin bulundukları yerler coğrafî olarak her ne kadar taşra olarak tabir edilse de aslında birer merkez, ilim, irfan ve kültür merkezi

1 Geniş bilgi için bkz. Cihat Erdoğ, *Yeşil Turhal*, Turhal Matbaa, Turhal 2005.

2 http://www.turhal.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid =545

3 Bkz. Bilal Kemikli, "Ümmî Sinan'dan Niyâzî-i Mısrî'ye Şiir ve Ma'nâ", *Elmalı: İrfan ve Sevgi Şehri*, (Editör: Bilal Kemikli), Antalya 2009, ss. 212-213.

CamScanner ile tarandı

haline gelmişlerdir.[4] İşte Turhal şehri de saraya ve merkeze çok uzak muhitlerden biri olmasına rağmen bu merkez şahsiyetler sayesinde merkez şehirlerden biri olmuştur. Hiç şüphesiz bunda Turhal Şeyhi Mustafa Efendi'nin de çok önemli bir katkısı vardır.

Turhal ismiyle alakalı farklı rivayetler vardır. Şehri Sümerlerin kurduğu, Turhal (Dengiboz) Kalesi etrafında Tiraller-Tirgal-Turgal isminde bir kavmin yaşadığı ve şehrin isminin buradan geldiği ifade edilmektedir.[5] Rivayetlerden bir tanesi de şöyledir: "Büyük bir savaşta kahramanlarımızdan birinin başı gövdesinden ayrılır. Kesilmis olan baş yuvarlana yuvarlana şehrin dışındaki köprüye kadar gelir. Bu garip başı gören halk Kesikbaş'a: "Dur!.... Kal!..."diye seslenir. Kesilmiş olan baş bir daha hareket etmez. Daha sonra bu mekana bir türbe bir de mescit yapılır. Yerleşim yerinin adı da "Dur Kal" olur. Bu ad zamanla Turhal halini alır."[6]

1.Turhallı Şeyh Mustafa Efendi (?-1197/1794)

Kültür ve edebiyat tarihimizdeki pekçok meşhur şahsın maalesef doğum tarihleri belli değildir. Bunun sebebi daha sonradan önemli biri olacağı tahmin edilemeyen kimselerin doğum tarihlerinin önemsenmeyişidir. Diğer taraftan bu bir hayat felsefesinin sonucu olarak da ortaya çıkan bir durumdur. Zira bizim tarihimizde şahıslardan ziyade, yapılan işlerin, ortaya konulan eserlerin önemi vardır. Eserler kalıcıdır, şahıslar ise fanîdir. Dolayısıyla bırakın doğum tarihlerini, tarihte çok önemli yerlere sahip bir çok şahsın ölüm tarihleri hususunda bile netlik yoktur. Turhallı Şeyh Mustafa Efendi'nin de doğum tarihi bilinmiyor. Babasının ismi hususunda da farklı rivayetler vardır. Bir vakfiyede İbrahim[7] olarak zikredilirken başka bir araştırmada Mahmut[8] olarak geçmektedir. Medfun bulunduğu türbedeki sandukalardan anlaşıldığı kadarıyla iki kere evlenmiş, bu evliliklerden birinin adı Zeynep olmak üzere iki kızı dünyaya gelmiştir. Mustafa Efendi'nin erkek evladı ise olmamıştır.[9]

Daha çok Âkifzâde olarak tanınan Amasyalı Abdürrahim Efendi'nin rivayetine göre Turhal Şeyhi Mustafa Efendi, Yeniçeri kökenlidir. Amasya ve İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Şeyh Murad Buhârî'nin oğlu Ali Efendi'ye intisab etmiş ve seyr-i sülûkunu tamamlayarak memleketine dönmüştür.

4 Bilal Kemikli, "Elmalı Şehir ve Değer", *Elmalı Şehir ve Değer*, (Editör: Bilal Kemikli), Antalya 2010, ss. 45-47.

5 Geniş bilgi için bkz. Sare Yıldız, *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv. SBE, Ankara 2006, ss. 23-25

6 Mehmet Emin Ulu, *Alperenler Cenneti (TOKAT)*, Acar Matbaacılık, İstanbul 2004, s. 208.

7 Şeyh İbrahim Oğlu Hacı Mustafa Vakfiyesi, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 197140/2781 sayılı emriyle, Küçük Evkâf-ı Hâmis Defteri, s. 346.

8 Ahmet Cahit Haksever, "Turhallı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufi Kavramlara Yaklaşımı,", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl: 5, Sayı: 13, s. 363.

9 Yıldız, *Adı geçen tez*, s. 26.

CamScanner ile tarandı

Burada ilim öğretme ve irşad vazifesiyle meşgul olmuştur. Âkifzâde, Mustafa Efendi Amasya'ya geldiğinde kendisi ile görüşmüş ve onunla sohbet etmiştir. Âkifzâde bu görüşmeler neticesinde Mustafa Efendi hakkında edindiği kanaatini şu şekilde anlatmaktadır : "Turhal'da bir zâviye açarak meşhur bir şeyh oldu. Zâviye ile birlikte bir fakirin yapması mümkün görülmeyen birçok binalar yaptı. Hem bölgenin ileri gelenleri hem de halk kendisine büyük saygı gösterir, ricâsı yerine getirilir ve sözü dinlenirdi. Zaman zaman devlet ricali kendisini ziyarete gelir ve hediyeler verirdi. Her yöreden kendisine gelen birçok müridi vardı. Keşif ehlinden idi. Cihada ve teheccüde çok düşkün idi. Seher vakitlerini devamlı zikir ve ibadetle geçirirdi. "[10]

Mustafa Efendi'nin devlet ricali ile de arası oldukça iyidir. Sadrazam Mehmed Paşa, ona büyük hürmet ve saygı duymaktadır. Bu yüzden Turhal civarındaki Taziye Köyü'nün mülkiyetinin padişah tarafından kendisine verildiği rivayet edilmektedir. Fakat o, bu köyü ve mülkiyetini Turhal'da kurmuş olduğu cami, medrese ve tekkeye vakfetmiştir.[11]

Turhal'daki Kesikbaş Camisi'ni Mustafa Efendi yaptırmıştır. Rivayete göre ; Hz. Peygamber bir gece Mustafa Efendi'nin rüyasına girerek kesik başın olduğu yeri ona göstermiş, bu kesik başın bir sahabiye ait olduğunu ifade etmiş ve Mustafa Efendi'den buraya bir türbe yapmasını istemiştir. Bu istek doğrultusunda Mustafa Efendi de önce türbeyi daha sonra da kırk kişilik iki kubbeli mescidi inşa etmiştir.[12] İşte Mustafa Efendi tam da bu camii ve türbeyi yaptırırken Osmanlı-Avusturya (Nemçe) savaşı patlak vermiş ve dönemin padişahı I. Mahmud Anadolu'daki şeyhlerin manevî nüfuzundan istifade etmek için onları savaşa çağırmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi cihada düşkün olan Mustafa Efendi bu çağrıya hemen cevap vermiş ve camii inşaatına ara vererek savaşa katılmıştır. Bugün türbesinde sergilenen hırkasındaki kurşun izleri o günlerin bir hatırası olarak durmaktadır.[13]

Turhal Şeyhi Mustafa Efendi'nin tasavvufi hayatına bakacak olursak, onun Amasya'dan sonra gittiği İstanbul'da ilim tahsil ettiğini fakat hiçbir şeyhe intisab etmediğini görüyoruz. Kendi ifadeleri ile Şam'a bir mürşid-i kâmil bulmak için gitmiş[14] ve orada Ali el-Murâdî (v. 1184/1770)'ye intisab etmiş ve ondan icazet almıştır.[15] Şam ve Kudüs'te bir müddet bulunduktan sonra memleketi Turhal'a

10 Amasyalı Abdürrahim Efendi, (Âkifzâde), *et-Tezkiratü bi'l-mecmûÓ fi'l-meşhûdi ve'l-mesmûÓ*, (Tercüme: Hikmet Özdemir), İstanbul 1998, ss. 72-73'den aktaran: Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 239.

11 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 108.

12 Ulu, *Adı geçen eser*, ss. 214-15.

13 Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalar, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, Elazığ 1999, s. 191.

14 Turhallı Mustafa Efendi, *Mürşidü's-Sâlikîn*, Süleymaniye Ktp, Yahya Tevfik, Yz. no: 190, v. 75[b]

15 Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddidilik XII-XVIII. Yüzyıl*, Suf Yayınları, İstanbul 2004, s. 155.

CamScanner ile tarandı

dönen Mustafa Efendi yukarıda da belirtildiği gibi ilim öğretmek ve halkı irşad etmek vazifesi ile uzun yıllar meşgul olmuştur. Yine Bursalı Mehmed Tâhir'in Üsküdar'da bir tomarda gördüğü rivayetine göre Şeyh Mustafa Efendi, Halvetiyye'nin Şabaniyye kolundan da hilafet ve icazet almıştır.[16]

Mustafa Efendi'nin vefat tarihi ile ilgili farklı rivayetler vardır. Bursalı Mehmed Tahir, Ramazan Muslu ve Halil İbrahim Şimsek vefat tarihini 1197/1782 olarak verirken; Ahmet Cahit Haksever 1204/1790, Mustafa Keskin ise 1208/1794 tarihlerini vermektedir. Osmanlı arşivlerindeki bir belgeye göre 1204/1790 yılında hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bu belgeye göre kendisine "*cizye mallarından yeteri kadar verilmesi*" istenmektedir.[17] Öte taraftan vefatından bir yıl sonra kızı Zeynep Hatun'a padişah tarafından bir tevliyetnâme verilmiştir. Türbede asılı bulunan bu tevliyetnâme 1209/1795 tarihlidir. Yine Cami girişindeki sonradan yazılan Türkçe kitabede vefat tarihi 1208/1794 olarak yazılmıştır. Bu veriler ışığında onun vefat tarihini miladi 1794 yılı olarak kabul etmek gerekir kanaatindeyiz.[18]

Turhal şeyhi Mustafa Efendi'nin kabri ve türbesi bugün kendi yaptırdığı Kesikbaş Camii ve Türbesi hazîresindedir. Camii ve türbenin çeşitli yerlerinde bulunan kitabeler bize caminin ve türbenin banisi hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilere göre Camii ve türbe Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Türbenin içinde yedi sanduka vardır. Bu sandukalardan kıble tarafında pencere yanında türbeye ismi verilen Kesikbaş Şeyh Abdullah, yanında Horasan'dan gelen bir derviş, ayak ucunda türbe hizmetkarı bir hatun, sonraki iki sandukada Mustafa Efendi'nin hanımları ve kuzey tarafta kendisi medfûndur. Demir kapının sağ iç kısmındaki iki küçük sanduka ise Mustafa Efendi'nin çocuklarına ait olduğu söylenmektedir. Bugün türbenin cami içine açılan kapısının üstündeki mermer kitabede yazılan:

"Bunun sâhib-i hayrâtı Şeyh Hacı Mustafa
Şefâat ede ona ol Muhammed Mustafa
Tarîk-i Naksibendîsiyem acz-i pür-taksîr
Bu bin yüz yetmiş ikide yazıldı taşa bu takrîr."

ifadelerinden Mustafa Efendi'nin camiyi 1172/1758 tarihinde inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.

Kesikbaş Türbesi'nde bugün Mustafa Efendi'ye ait birçok eşya bulunmaktadır. Bu eşyalar arasında; Mustafa Efendi'nin hırkası, zikir esnasında kullandığı demir kemer, demir muîn, tesbih, taş haline gelen helva yumağı bulunmaktadır. Daha sonra bu camii ve türbe tam bir ziyaret merkezi haline gelmiştir.[19]

16 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 108.

17 Osmanlı Arsivleri, Dosya No: 210, Gomlek No: 11288, Fon Kodu: Hat

18 Yıldız, *Adı geçen tez*, s. 29.

19 Keskin, *Adı geçen makale*, s. 192.

CamScanner ile tarandı

Turhallı Mustafa Efendi'nin dört eserinin varlığı bilinmektedir. Bunlar : 1. *Mürşidü's-Sâlikîn*, 2. *Mektup*, 3. *Hadîs-i Erbaîn Şerhi*, 4. *Fî Beyânı Fazileti Kelimeti't-Tevhîd ve'l-İsmi'l-Celâl*, 5. *El-Bedrü'l-münîr fî şerh-i ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr* adlarını taşımaktadır. Bu eserlerden ilk dört eser Sare Yıldız tarafından hazırlanan tezde tanıtılmıştır. Beşinci eserin adı sadece *Osmanlı Müellifleri* adlı eserde geçmektedir. Eserin *Hadîs-i Erbaîn Şerhi* adlı eser ile aynı eser olması muhtemeldir. Bizim bu tebliğde üzerinde duracağımız ve metnini aktaracağımız *Mürşidü's-Sâlikîn* hakkında aşağıda geniş bilgi verilecektir.

Turhal Şeyhi Mustafa Efendi'nin kendisinden sonra üç halife bıraktığı ifade edilmektedir. Bunlar; şair kimliği ile öne çıkan Ahmed Kuddûsî (v. 1265/1849)[20], Kırım asıllı olup Gül Baba olarak da tanınan Hicâbî Abdülbaki Efendi (v. 1231/1815) ve Pembe Ömer lakablı Şeyh Mehmed Baba (v. ?)'dır. Şeyh Mehmed Baba da bir şairdir.[21] Bu şahıslar hakkında Sare Yıldız tarafından geniş malumat verilmiştir.[22]

2.Mürşidü's-sâlikîn

Türk tasavvuf edebiyatında *Mürşidü's-sâlikîn* adıyla pek çok eser kaleme alındığı yapılan katalog taramalarında ortaya çıkmaktadır. Başta İmam-ı Gazâlî (v. 505/1111) olmak üzere pek çok şahıs,[23] kendi yoluna tâbi olmuş kimseleri yönlendirmek ve onlara uymaları gereken kuralları, yapmaları gerekenleri anlatmak maksadıyla, bu adla eserler kaleme almışlardır. Bu yönüyle bu adı taşıyan eserler, birer nasihatnâme özelliği taşımaktadır. Özellikle Nakşî gelenek içerisinde oldukça yaygın olan bu geleneği Turhallı Şeyh Mustafa Efendi de devam ettirmiştir. Yine yapılan katalog taramalarından anlaşıldığı kadarıyla Mustafa Efendi'nin eseri, belki de daha fazla kimsenin istifade etmesi maksadıyla, daha kendi sağlığında iken 1198/1783 yılında Derviş Seyyid Hüseyin adında biri tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Turhallı Mustafa Efendi kendi eserini, eserin sonunda *esrâr denizlerden bir katre* şeklindeki tanımlamasına atfen Arapça nüshanın başlığı *Reşahât-ı Lâhûtiyye* olarak atılmıştır. Yine bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik Bölümü'nde *Risâle fî Tarîkatı'n-Nakşıbendiyye ve Âdâbuhâ* adıyla ; Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 1444/7 numarada *Risâle-i Beyânı Tarîkatı'n-Nakşıbendiyye* ismiyle kaydedilmiştir.

Yurtiçi ve yurtdışı elyazması eserleri kataloglarına göre *Mürşidü's-Sâlikîn*'in bu adla kaydedilmiş birçok farklı nüshası mevcuttur. Bunlardan bazıları şu

20 Bkz. Ahmet Doğan, *Kuddusi Divanı*, Akcağ Yayınları, Ankara 2002.

21 Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makâmât*, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye, İstanbul, tarihsiz, s. 21.

22 Yıldız, *Adı geçen tez*, ss. 35-47.

23 Bazıları için bkz. Gazâlî, *Mürşidü's-Sâlikîn ve Munkizü'l-Hâlikîn*, Manisa İl Halk Ktp, 45 Hk 1125/1; Cemâleddîn Halvetî, *Mürşidü's-Sâlikîn ve Munkizü'l-Hâlikîn*, Ankara Millî Ktp, Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Ktp, 03 Gedik 17464; Muhammed Mûsâ el-Halvetî, *Mürşidü's-Sâlikîn*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp, 19 Hk 846/4; Rusûhî İsmail Ankaravî, *İrşâdü's-Sâlikîn*, Topkapı Müzesi Ktp Türkçe Yazmaları, E.H. 271; Mehmed Emin Tokadî, *İrşâdü's-Sâlikîn*, İstanbul Millet Ktp, Ali Emîrî, 34 Ae Şeriyye 832/7.

CamScanner ile tarandı

şekildedir : Çorum Hasanpaşa İl Halk Ktp, 19 Hk 871/1 (1^b-10^b) ; Bursa İnebey Yazma Eser Ktp, Orhan Camii Kolleksiyonu, 16 Or 701 (20 yaprak); Ankara Millî Ktp, Adnan Ötüken Halk Ktp, 06 Hk 3758/3 (26^b-37^a) ; Ankara Millî Ktp, 06 Mil Yz A 8633/7 (120^b-132^a) ; Ankara Millî Ktp, 06 Mil Yz A 661/1 (1^b-6^a) ; Ankara Millî Ktp, 06 Mil Yz A 9183/1 (1^b-8^b) ; Ankara Millî Ktp, 06 Mil Yz A 6117/2 (351^b-364^a) ; Kütahya Vahid Paşa İl Halk Ktp, 43 Va 380 (12 yaprak) ; İstanbul Millet Ktp, Ali Emîrî, 34 Ae Şeriyye, 1312/1 (1-23 yaprak) ; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, 357/1 ; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp, 42 Kon 1464 ve Mısır Millî Ktp Türkçe Yazmaları, Mecâmi Türkî Talat 148 (334-340).

Tüm klasik eserlerimizde olduğu gibi Mustafa Efendi de eserine Arapça besmele, hamdele, salvele ve ammâ ba'd bölümleri ile başlamıştır. Eserin hemen başında risalenin ismini, yazılış amacını ve nasıl bir tasnif yaptığını şu şekilde belirtilmiştir: "*Ben bu risalemde tarîkat-ı aliyye sülûkundan bir nebze beyân eyledüm. Hatta sâlik sülûkunda kusûr eyleyüp maksûdlarına vâsıl olmada esenliğe vâsıl olup duâya sebeb olsun içün ve bu risâleye Mürşidü's-Sâlikîn deyü tesmiye kıldum. Sâlikler bu risâlede zikr olanlara riayet sebebiyle irşâd olundukları ecilden dahi bu risâleyi bir mukaddime ve dört maksad ve bir hâtime üzre tertib eyledüm.*"[24]

Turhal Şeyhi Mustafa Efendi, sâlikin sağlam bir şekilde ilerleyerek seyr-i sülûkunu tamamlayabilmesi için gereken şartları ve ön kabülleri mukaddimede takdim eder. Ona göre şu on bir şartı yerine getirmeden sâlik seyr-i sülûka çıkmamalıdır. Bu on bir şart şu şekildedir: 1. Rasûlüllah (SAV) hazretlerinin âl ve ashâbı her ne itikad üzerine oldular ise o itikad üzere olmakdır. 2. İşledikleri günahların tamamına tevbe edip bir daha o masiyeti işlememeğe azm edip tevbesinin üzerine sâbit kadem olmaktır ve geçmiş gühanlarının bağışlanmasını Allah'tan istemektir. 3. Güzel ahlak üzere olmak ve kötü ahlaktan sakınmaya gayret etmektir. 4. Kendi nefsini Allah rızası için vakf etmektir. 5. Farz namazları cemaatla kılmaya devam etmekdir ve ta'dîl-i erkâna riâyet etmektir. 6. Daima abdestli bulunmaktır. 7. İkindi namazının sünnetini, evvâbîn namazını teheccüd, işrak ve duhâ namazlarını terk etmeyerek yatsı ve öyle namazlarının sünnetlerini tam kılmaktır. 8. Daima şükr halinde olmakdır. 9. Pazartesi ve Perşembe günlerinde, Receb Şaban ve Zilhicce ayının on üç, on dört ve on beşinci günlerinde ve aşure günlerinde oruçlu olmaya devam etmektir. 10. İnsanlardan uzaklaşmaya (uzlet), az konuşmaya ve şer'î bir meselede hakkında güçlü bir âyet varsa onunla amel etmeye devam etmektir. 11. Şeyh izin verdiği takdirde bir hafta kadar zikr, istiğfar ile uğraşmak, yüz kere salavat-ı şerife ve on bir ihlas-ı şerîf okumaya devam edip, bunların sevabını Allah Rasûlü(sav)'nün rûhuna hediye etmektir.[25]

Turhallı Şeyh Mustafa Efendi, daha sonra yukarıda da beyan ettiğimiz gibi maksat adını verdiği ana bölümlere geçer. Birinci maksatta zikir konusunu işler.

24 Turhallı Şeyh Mustafa Efendi, *Mürşidü's-Sâlikîn*, Ankara Millî Ktp, 06 Mil Yz A 8633/7, 120b

25 Turhallı Şeyh Mustafa Efendi, *age*, 120^b-121^a.

CamScanner ile tarandı

Zikrin bütün tarikatlarda ana unsur oluşunu, nasıl yapılması gerektiğini Hz. Peygamber'in tarif ettiğini, dolayısıyla yapılış şeklini, zikir halinde olan bir sâlikin hangi halleri yaşayacağını, hangi vakitlerde zikretmenin daha eftal olacağını, sâlikin zikri düzgün bir şekilde yapabilmesi için mutlaka bir mürşid-i kâmili kendisine rehber edinmesi gerektiğini ifade eder. İkinci maksat; "zikrin hâsıl olmasına sebeb olacak biraz şeyler beyanındadır" başlığını taşımaktadır. Bunlardan birincisi açlıktır. İkincisi susuzluktur. Üçüncüsü uykusuzluktur. Dördüncüsü mürîdin kalbini şeyhine bağlaması, işlerini şeyhine teslim edip her halde şeyhinden ne cevap işitirse kabul edip şeytan vesvesesine uymayıp şeyhine muhabbet etmesidir. Beşincisi az konuşmaktır. Altıncısı da uzlettir. Yani insanlardan uzaklaşmaktır. Üçüncü maksat; "Nefs ve rûhun ahvâlini beyan eder". Buna göre herkes için bir nefs ve bir rûh vardır. Bu nefs ile rûhdan her birisinin de bir veziri vardır. Nefsin veziri şeytandır. Rûhun veziri akıldır. Cesed kalbin tahtıdır. Nefs ile rûhdan hangisi diğerine galip olursa taht onundur. Hangisi galip olursa cesedi o yönetir. Fakat nefs daima günah, masiyet ve kötülüğü emreder. Rûh galip olur cesedi yönetirse o kimseden daima amel-i sâlih ortaya çıkar. Dördüncü maksat ise; "Mücahede vaktinde olan tecelliyat beyanındadır". Mustafa Efendi burada sâlikin seyr-i sülûku, diğer adıyla mücahede döneminde ortaya çıkacak birtakım halleri, kendi tecrübelerinden örnekler vererek anlatmaktadır. Ona göre tecellîler iki şekilde gerçekleşir. İlki tecellî-i esmâ ikincisi tecellî-i sıfattır. Fakat bu halde çok dikkatli olmak gerekir. Çünkü şeytanın insanla en çok uğraştığı devre bu devredir. Şeytan kılıktan kılığa girerek sâliki yolundan alıkoymaya çalışır. İşte tam burada bir mürşid-i kâmilin yanında olmak elzemdir. Yoksa sâlik şeytanın iğvâsına kolayca kanabilir. Son bölüm olan hâtime bölümüne Mustafa Efendi "Kendümize vâki' olan hâlât beyânındadır" başlığını atmıştır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bitiş bölümünde, kendi seyr-i sülûku esnasında başından geçen garip halleri anlatmaktadır.

Turhal Şeyhi Mustafa Efendi, özellikle kendi söylediklerini delillendirmek ve güçlendirmek için âyet ve hadîs iktibasları yapar. Bu âyet ve hadîsler genel geçer, herkes tarafından bilinen ve özellikle vaaz ve nasihat kitaplarında bol miktarda kullanılan âyet ve hadîslerdir.[26] Bununla birlikte bazen bazı hadîslere telmihte bulunarak geçer. Örneğin 126[b]'de geçen "Rasülümüz (sav)'den rivayet olunan büyük gazadan murad budur" ifadesiyle Hz. Peygamber'in bir savaş dönüşü sahabeye söylediği "küçük cihattan büyük cihada döndük" ifadesine telmih vardır. Bazen de hadîs-i kutsîye yer vermiştir. Örneğin 124[a]'da geçen "Ben yeryüzüne ve gökyüzüne sığmam, lakin mü'min kulumun kalbine sığarım" şeklindeki hadîs bu kabildendir. Yine metinde Hz. İsa'dan bir alıntı vardır. Açlığın faziletlerini anlattığı yerde Mustafa Efendi 125[b]'de Hz. İsa'ya atfettiği "Rabbinize yakın olmak isterseniz karınlarınızı acıktırın" sözlerine yer vermiştir.

26 Âyet ve hadislerden bazıları: "Allâh ihsan sahiplerini sever" 2 Bakara: 195; "İnsanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" 51 Zâriyât: 56; "Ey iman edenler Allâh'ı çokça zikrediniz" 33 Ahzâb: 41; "Biz sana açık bir şekilde fetih verdik" 48 Fetih 1 âyetleri ile "Ölmeden önce ölünüz" Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve muzîlü'l-İlbâs 'amme'ştehara mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, Dâr-ı İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1351, II, 164, hadis no: 2132 hadisi gibi.

CamScanner ile tarandı

Mustafa Efendi'nin dil ve üslûbu da oldukça alışılmış ve sade bir üsluptur. Eserini açık, berrak ve duru bir Türkçe ile kaleme almıştır. Eserde bazı Arapça kelimelerin Türkçe imlâ ile yazılması, Mustafa Efendi tarafından değil müstensihler tarafından yapılmış olmalıdır. Örneğin "kudretin" kelimesini ikinci harfi vav, sondan bir önceki harfini de ye olarak yazması, "kıyas" kelimesini sad ile yazması gibi. Zîrâ hem Mustafa Efendi'nin eğitimli bir kimse olması hem de diğer bir çok nüshada bu kelimelerin doğru yazılması bu söylediklerimizi teyit etmektedir. Eserde devrik cümle oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Mustafa Efendi aynı zamanda Allâh ve Rasûlüllah'a olan derin sevgi ve saygısını da eserine aksettirmiştir. Hem Allâh Teâlâ'nın hem de Allah Rasûlü'nün adı geçen yerlerde *azîmü'ş-şân*, *zü'l-celâl*, *rabbü'l-âlemîn*, *teâlâ*, *cenâb-ı kibriyâ*, *efendimiz*, *sav hazretleri*, ifadelerini mutlaka kullanmaktadır. Eser, günümüz Türkçesine oldukça yakın bir dille yazılmıştır. Örneğin arkaik kelime sayısı oldukça azdır. Sadece bir yerde 129[b]'de *söyke*, *söykene* veya *söykenmek*: *Dayanılacak şey, dayanak, dayanmak, yaslanmak*[27] anlamlarında kullanılmıştır. Yine metnin daha iyi anlaşılması için teşbih ve benzetmelere de sıkça yer vermektedir. Örneğin zikrin kalpte kaynamasını anlatmak için altına iyice odun atılmış bir kazandaki suyun kaynaması örnek verilmiştir. Yine sultan zikri yapan sâlikin başında sürekli bir inilti bulunduğunu anlatmak için "başı arı sepeti gibi" ifadelerini kullanmıştır.

Turhal Şeyhi eserinde kendi başından geçen bazı olağanüstü hadiseleri, nasihatlarda bulunduğu sâliklere örnek kabilinden bol bol anlatmaktadır. Hattâ eserin hâtime kısmını tamamen buna ayırmıştır. "Günlerden bir gün" veya "gecelerden bir gece" şeklinde başlayan şeklindeki kalıp ifadelerle anlattığı durumlar hakikaten olağanüstü hallerdir. Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber Şam ve Kudüs'te her gece Mustafa Efendi ile görüşmekte, Mustafa Efendi'yi her halükarda kabul etmekte, hiçbir engel çıkarmamakta, âdeta onu kıskanmakta, başta Davud (as) olmak üzere başka hiçbir peygamberle ve diğer büyük zâtlarla görüşmesine izin vermemektedir. Hatta Hz. Peygamber'i dinlemeyip görüştüğü için onu azarlamaktadır. Yine Mustafa Efendi kendisini Hz. Peygamber'e benzetmeye çalışmaktadır. Hz. Peygamber için rivayet edilen daha küçük yaşlarda göğsünün yarılarak içinin temizlendiği şeklindeki rivayetin bir benzerini Mustafa Efendi kendisi için rivayet etmektedir. Şöyle ki; "*Bir gün Şâm-ı Şerîfde Beksimet Câmiinde sâkin olurduk. Bir gün murâkabemizde yetmiş nebî ile hem-meclis olup kelâm söyleşirdüm. Hâlbuki ol yetmiş enbiyânın merkadleri ol câmi içindedür. Ol zamân sultân-ı enbiyâ zuhûr eyledi. İtâb tarîki üzre bana hitâb idüp buyurdı ki yâ şeyh sen ol meclisden kalk emr-i şerîfine imtisâlen kalkdum. Dahi benüm gögsümi birkaç def'a yardılar, içinde olanları çıkarub atdılar. Dahi nûr toldurdular. Yine bunun gibi beni yüzdiler bedenümden ba'zı cüz kesüp atdılar.*"

Yine eserin sonunda, Mustafa Efendi'nin Kadir gecesi tamamladığı metnini, Hz. Peygamber ile görüşmelerinden birinde ona sunduğu, Hz. Peygamber'in

27 Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 192.

CamScanner ile tarandı

İmam-ı Gazâlî'nin *İhyâu ulûmi'd-dîn* adlı eseri ile karşılaştırılmasını, uygun olmayan yerlerinin atılmasını, eğer uygun ise imzalanmasını emrettiğini ifade etmektedir. (130[b])

Sonuç olarak Turhallı Şeyh Mustafa Efendi, Tokat tarihi ve kültürü için son derece önemli şahsiyetlerden biridir. Merkeze, İstanbul'a uzak bir muhit olmasına rağmen Turhal'ı dolayısıyla Tokat'ı ilim, irfan ve kültür merkezlerinden biri haline getirmek için yoğun bir gayret içerisinde olmuştur. Mustafa Efendi belki bir fikir ve ilim adamı değildir ama o bir aksiyon adamıdır. Belki çok fazla eser bırakmamıştır lakin yetiştirdiği insanlar, kurduğu muhit, şehrin îmârına yaptığı katkılar dolayısıyla önemli bir boşluğu doldurmuştur. Hacı Bayram-ı Velî'nin Ankara'da "*Nâgehân bir şâra vardım, ol şârı yapılır gördüm. Ben dahi bile yapıldım, taş u toprak arasında*" dediği gibi hem taşı toprağı işlemiş hem de o taş ve toprak arasında insan yetiştirmiştir. Bir kurucu, yol açıcı şahsiyet olarak kendinden sonra gelenlere önemli bir merkez bırakmıştır.

Bununla birlikte yazdığı dört eser içerisinde *Mürşidü's Sâlikîn* adlı eseri en önemli eseridir. Zira bu eser onun mürid yetiştirmekteki hassasiyetini gösteren, insan eğitimine verdiği değeri ortaya koyan bir eserdir. Nakşî gelenekte öne çıkmış olan bu kaygı, Mustafa Efendi'nin bu eserinde makes bulmuştur. Mustafa Efendi bu eserinde sade anlaşılır bir üslupla lakin zaman zaman abartılı menkabevî anlatımlarla o günün şartları içinde eserini ortaya koymuştur. Bu çalışma vesîlesi ile eserin metni aşağıda verilmiş, bu kıymetli eser günümüz insanının huzuruna ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Kaynakça

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve muzîlü'l-İlbâs 'amme'ştehara mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, (I-II) Dâr-ı İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1351.

Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makâmât*, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye, İstanbul, tarihsiz.

Amasyalı Abdürrahim Efendi, (Âkifzâde), *et-Tezkiratü bi'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'*, (Tercüme: Hikmet Özdemir), İstanbul 1998.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (I-III), İstanbul 1333.

Cemâleddîn Halvetî, *Mürşidü's-Sâlikîn ve Munkizü'l-Hâlikîn*, Ankara Millî Ktp, Afyon Gedik Ahmed Paşa İl Halk Ktp, 03 Gedik 17464

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Doğan, Ahmet *Kuddusi Divanı*, Akcağ Yayınları, Ankara 2002.

Erdoğ, Cihat, *Yeşil Turhal*, Turhal Matbaa, Turhal 2005.

Haksever, Ahmet Cahit, "Turhallı Mustafa Efendi ve Bazı Tasavvufi Kavramlara Yaklaşımı,", *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl: 5, Sayı: 13.

Kemikli, Bilal, "Elmalı Şehir ve Değer", *Elmalı Şehir ve Değer*, (Editör: Bilal Kemikli), Antalya 2010.

CamScanner ile tarandı

Kemikli, Bilal, "Ümmî Sinan'dan Niyâzî-i Mısrî'ye Şiir ve Ma'nâ", *Elmalı: İrfan ve Sevgi Şehri*, (Editör: Bilal Kemikli), Antalya 2009.

Keskin, Yahya Mustafa, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret İnanç ve Uygulamalar, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, Elazığ 1999.

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, TDV Yayınları, Ankara 1993.

Mehmed Emin Tokadî, *İrşâdü's-Sâlikîn*, İstanbul Millet Ktp, Ali Emîrî, 34 Ae Şeriyye 832/7.

Muhammed Gazâlî, *Mürşidü's-Sâlikîn ve Munkizü'l-Hâlikîn*, Manisa İl Halk Ktp, 45 Hk 1125/1

Muhammed Mûsâ el-Halvetî, *Mürşidü's-Sâlikîn*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp, 19 Hk 846/4

Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [18. Yüzyıl]*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

Rusûhî İsmail Ankaravî, *İrşâdü's-Sâlikîn*, Topkapı Müzesi Ktp Türkçe Yazmaları, E.H. 271

Şeyh İbrahim Oğlu Hacı Mustafa Vakfiyesi, Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 197140/2781 sayılı emriyle, Küçük Evkâf-ı Hâmis Defteri.

Şimşek, Halil İbrahim, *Osmanlı'da Müceddidilik XII-XVIII. Yüzyıl*, Suf Yayınları, İstanbul 2004.

Turhallı Mustafa Efendi, *Mürşidü's-Sâlikîn*, Süleymaniye Ktp, Yahya Tevfik, Yz. no: 190.

Turhallı Şeyh Mustafa Efendi, *Mürşidü's-Sâlikîn*, Ankara Millî Ktp, 06 Mil Yz A 8633/7.

Ulu, Mehmet Emin, *Alperenler Cenneti (TOKAT)*, Acar Matbaacılık, İstanbul 2004.

Yıldız, Sare, *Turhallı Mustafa Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

EK-Metin

(120b) *Mürşidü's-Salikin* Bismillahirrahmanirrahim. Li-Şeyhi't-Turhal

Elhamdüli'llâhi vahhede zâtehu bi-kul hüva'llâhu ehad ve's-salâtü ve's-selâmü ale'n-nebiyyi el-ümmî el-Hâşimî Muhammed Ahmed ve alâ âlihî ve ashâbihî ellezîne eazze vellezîne bi'l-avni ve'l-mededi ve alâ men iktedâ israhüm ve seleke meslekehüm mine'r-ruk'i ve's-sücûdi ***ammâ ba'd*** Ben bu risâlemde tarîkat-ı aliyye sülûkundan bir nebze beyân eyledüm. Hattâ sâlik sülûkunda kusûr eyleyüp maksûdlarına vâsıl olmada esenliğe vâsıl olup duâya sebeb olsun içün ve bu risâleye **Mürşidü's-Sâlikîn** deyü tesmiye kıldum. Sâlikler bu risâlede zikr olanlara riâyet sebebiyle irşâd olundukları ecilden dahi bu risâleyi bir mukaddime ve dört maksad ve bir hâtime üzre tertîb eyledüm. Ammâ mukaddime Rabbü'l-âlemîn hazretlerine sülûk hakkında biraz şartlar beyânındadur ki on bir şartdur. Evvelkisi Rasûlüllah (SAV) hazretlerinin âl ve ashâbı her ne i'tikâd üzerine oldılar ise ol i'tikâd üzere olmakdur. İkincisi İşledikleri ma'siyetlerin cemî'sine tevbe idüb bir dahi ol ma'siyeti işlememege cezm idüb tevbesinin üzerine sâbit kadem olmaktır ve geçmiş gühanların mağfiret olmasın Allâhu azîmü'ş-şandan istemektir. Üçüncüsü ahlâk-ı hamîd ile muttasıf olup ahlâk-ı zemîmeden ictinâb itmeklige cehd

CamScanner ile tarandı

itmekdür. Dördüncüsü kendi nefsini Allâh rızâsı için vakf itmekdür. **(121a)** Beşincisi farz namâzları cemâatla kılmağa mudâvemet itmekdür ve ta'dîl-i erkâna riâyet ve abdeste takayyüd iderek zîrâ günlerden bir gün sabah namâzının evvel vaktinde benim üzerime uyku galebe eyledi. Cemâata gitmeye sabr itmeyüp namâzı yalnız kıldım. Bir mikdâr râhat itmek niyyetiyle yatdum. Uyku ile uyanıklık arasında bana dinildi ki yâ kimse seni Allâh Teâlâ seksen sene cehennemde yakar. Bir kerre cemâati terk itmek sebebiyle. Altıncısı dâim abdest ile durmaktır. Yedincisi ikindi namâzının sünnetini ve evvâbîni terk itmeyüb dahi yatsı ve öyle namâzının sünnet-i müekkedelerin dörder kılub ve salât-ı teheccüdü ve işrâk ve zuhâyı terk itmemekdür. Sekizincisi şükr-i vuzûya müdâvemet üzre olmakdur. Dokuzuncusu İsneyn ve Hamsîn ve Receb ve Şaban ve Zilhicce ayının on üçü on dördü on beşinci günlerin ve aşûra günlerin sâim olmağa müdâvemet itmekdür. Onuncusu nâsdan uzlet ve az söylemeğe ve şer'-i şerîfde âyet-i kavî olan mesâil ile amele müdâvemet itmekdür. *Allahümme ihdinâ ile'l-hakkı ve ilâ tarîkin müstakîm.* On birincisi şeyhden izin olduğı vakitden sonra bir hafta kadar istiğfar ve salât-ı **(121b)** şerîfeye müdâvemet eyleyüb ba'dehu her gün bu zikre istiğfâr ve yüz kere salavât-ı şerîfe ve on bir ihlâs-ı şerîf okuyub sevâbını Rasûlümüz (sav) hazretlerinin rûh-ı şerîflerine hibe ide. **Ammâ maksad-ı evvel zikr beyânındadur.** Sana ma'lûm olsun ki Ey sâlik sen bil ki tahkîk evliyâullâh kaddesa'llâhu sırrahu ve *nasarna'llâhu bi-meyâmini enfâsihim* hazretleri içün Allâh azîmü'ş-şân hazretlerine sülûk itmede çok tarîk vardur. Lâkin maksûda yakîn olup vesvese-i nefsden ve vesvese-i şeytândan selâmet olan tarîk cezbe tarîkidür. Zîrâ Hak cezbesinden bir cezbe cemî'-i insânla cinin amellerine sevâblarına berâberdür. Dahi şol bir kalb ki kendüde zikrullâh oluna ol kalbe şeytân yol bulamaz. Ammâ zikrin tarîki fahrü'l-enbiyâ (sav) hazretlerinin bize öğrettiğine göre iki gözlerin yumup ve dudakların ve dişlerin birbiri üzerine ve dahi dilini hâl üzre koyup ve nefsini haps idüp Allah zü'l-celâl fikr ide. Acele itmeyüp ta'zîm üzre Allâh Allâh dimekdür. Dahi zikr vaktinde hemân bir demür çekici taşa vurur gibi itdügi zikri sol memenin altında kalbine vire. Lâkin nefsini tekde almağa riayet ide. Ya on birde on üçde ya on beşde her ne miktara kâdir olur ise ve dahi kendi nefsini şeyhinin huzûrunda ve Rabbü'l-âlemîn **(122a)** hazretlerinin dîvânında durur gibi zikr eyleye. Zîrâ Rasûlullâh (sav) hazretleri saâdetle buyurur ki *el-İhsanu en ta'buda'llâhe keenneke terâhu fe in lem tekün terâhu fe innehu yerâke* yani ihsân nedür. İhsân odur ki sen ibâdet itdügin vakitde Allâh zü'l-celâli görür gibi ibâdet itmekdür. Ne kadar sen Allâhı görmezsen de Allâh zü'l-celâl seni görür. Ve dahi Allâh azîmü'ş-şân Kelâm-ı kadîminde *İnna'llâhe yuhibbü'l-muhsinîn* Bir kimse ki bu tarîk üzre Allâh zü'l-celâli zikr eylese ol kimse Allâh azîmü'ş-şânın sevgili kullarından olmuş olur. Ve bir kimse bu didiğimiz vech üzre bir gün ya iki gün müdâvemet eylese ol kimsenin kalbi ağrımaya başlar. Hemân Allâh dir gibi. Lâkin kendü işidemez. Pes öyle olan âdeme lâzımdur ki zikrin sesini kalbinden belki sâir a'zâlarından ve havadan işidinceye dek cemî'-i kudretin sarf idüp cehd eylemekdür. Ol vakit kim zikrin sesini kendü işide ve kendüde ba'zı hâller zuhûr ider.

CamScanner ile tarandı

Evvelâ sol memenin altında bir ağrı peydâh olur ki sabra tâkatı kalmaz. Andan sonra bazı kokular peydâh olur. Evvelâ yanmış kıl kokusu gibi. Sâniyen kebâb kokusu gibi. Sâlisen gökçek kokular zâhir olur. Misk gibi ve anber kokusu gibi. Hattâ bir mekâna otursa ol mekâna zikrin güzel kokusu siner. Andan ol kimse kendüni rüyasında yâhûd murâkabede kelb sûretinde ve hınzır sûretinde ve yılan ve kurbağa **(122b)** sûretinde görür. Ol vakit mücâhede-i azîme muhtâcdur. Sâlik olan kimse vücudun bezl idüp çalışa. Bir hafta kadar zikrin sesini nefeslerden ve havadan işidür. Dahi kendünün kabiliyetine göredür. Ba'zı ahvâller zuhûr ider. Bundan sonra sâlik olan kimse rûhun mahal ve mekânı olan sağ memenin altına nakl eyleye. Dahi sol memenin altındaki beyân olduğı vech üzre müdâvemet eyleye. Tâ ki Allâh Allâh sadâsın işidinceye kadar. Ol vakit sâlik kendüni arş-ı Rahmânın altında nûrdan kandil içinde görür. Dahi evvelkinden ziyâde ba'zı şeyler zâhir olur. Bundan sonra sol memenin üstüne nakl eyleyüp evvelki minvâl üzre müdâvemet eyleye. Tâ kim Allâh Allâh sadâsın işidinceye kadar. Ol vakit ba'zı şeyler zuhûr ider. Berg-i sadâlar gibi ve nûr ve karanlık gibi. Bundan sonra sağ memenin üstüne nakl eyleyüp evvelki gibi Allâh Allâh sadâsını işidinceye kadar müdâvemet eyleye. O vakit kendüye ba'zı tecelliyât-ı esmâ zuhûr ider. Dahi şeytân aleyhi'l-la'ne kendü üzerine musallat olup cemî'-i kudretin sarf ider. Hîlesini itmede cümleden biri mürîd olan kimsenin i'timâd itdigi âdem sûretinde görünür. Şeyhi gibi üstad gibi ve anası babası gibi. Ve ol kimseye acayib ve garâib **(123a)** şeyler gösterür. Âkibette ben senin Rabbinim, peygamberinim yâhût şeyhinim ey kimse maksûdun nedür hâsıl ideyüm. Kerâmet mi istersin ne istersin dahi benden inâyet eyle dir. Dahi ol kimseye bostanlar bağlar ve bahçeler gösterür. Dahi ol kimseyi dünya göğüne çıkarur ve Ka'beye getirir. Ammâ bu gösterdigi şeylerin birisinin aslı yokdur. Küllîsi evhâm hayâlât ve yalandur. Allâ Teâlâ kendüsine öyle ruhsat virmişdür. Âhiretde azâbı ziyâde olmak içün. Eğer ol vakit ol kimsenin şeyhi kâmil olmayup ve tarîkatda olan hırsıza ve mürîdi helâk idecek şeylere âlim olmayup bu misillü mehlekden geçürmesin bilmez ise ve mürîdin gördüğü ahvâle âlim olmazsa ol mürîdin işi helâkdedür. Günlerden bir gün Şâm-ı şerîfde eğlenirdüm bana bir şeyh geldi. Didi ki ben Rabbimi gördüm. Ben ona didüm ki ne gûnâ gördün. Ol didi ki üç âdem gibi gördüm. Aşağısı bir yukarısı üç âdem gibi. Yüzü ayın on dördüncü gicesi gibi parlar. Ortasındaki cemî'-i âlemi halk ider. Ben didüm ki ey kimse sen bu sözden fâriğ ol ve bu sözüne tevbe eyle. Zîrâ Rabbü'l-âlemîn sûretden ve şekilden ve mekândan münezzehdür didüm. Ol kimse o sözden fâriğ olmayup âkibette katl **(123b)** edildi. İşte bu tür şeyhler hem kendileri ezilirler hem de tâbi' olanları ezdürirler. Zîrâ şeytâna tâbi' olur her bir gördügi evhâm hayâlât hak sanurlar. İmdi böyle olıcak her bir sâlike lâzım olan evvelâ şeytânın hîle-i mekrine ve mürîdin terbiyesine âlim ve vâkıf olan şeyhi bulup inâyet idüp her bir şeyhim diyen kimesnelerin sözüne i'timâd itmeyeler. Mürîd olan kimseye bunun emsâl-i zuhûrât oldugı vakitde şeytân mıdur rahmân mıdur bilmenin tarîki oldur ki mürîd olan kimse kalbine teveccüh idüp kendü nefsini şeyhinin huzûrunda bilüp şeyhi mülâhaza idüp kalbinden Allâh lafzına ki

CamScanner ile tarandı

yani Allâh Allâh dimege meşgûl olmalı eger rahmânî olursa tebeddül olmaz. Eger şeytânî olursa yegin ateşde od yanar gibi yanup tebdîl olur. Pes imdi her mürîde lâzımdur ki şeyh-i kâmil dâmânına yapışalar. Zîrâ anlar Allâh Teâlânın mahbûblarıdur. Rasûlullâh halîfeleridür. Zîrâ tarîkat-ı aliyyede sülûkdan maksûd Allâh zü'l-celâl tevhîd ile ve bilmeklikle Cenâb-ı kibriyâya ulaşmakdur. Zîrâ Rabbü'l-âlemîn âyet-i kerîmesinde ben azîmü'ş-şân "ins ve cinni halk itdüm ancak beni tevhîd itsünler içün halk itdüm diyü buyurdı. Böyle olıcak meselâ dünyâ padişâhı **(124a)** ile görüşmek mümkün olmaz ve zîrâ kapu halkı ile görüşmedükçe. Bundaki gibi irşâd mertebesine bâliğ olan evliyâullâh dahi Allâh azîmü'ş-şânın vezîri ve kapu halkıdur. Allah azîmü'ş-şânın indinde sevgilidürler ne isterlerse kabul ider. Anların sözlerin redditmez. Mürîd olan kimse bu mertebeye bâliğ olan evliyâullâhdan inâyet idüp kulûbüne girdigi vakitte kendü Allâh azîmü'ş-şâna mülâkî olmağa müstehak olur. Ol velînin ricâsıyla ve Allâh azîmü'ş-şânın izniyle ve evliyâullâhın kulûbleri Allâh zü'l-celâlin beytidür. Bir kimse beytu'llâha girüp cemî' korkudan emîn olduğı gibi. Zîrâ Rabbü'l-âlemîn hadîsi kutsîde buyurur. *Lâ yes'anî arzî ve lâ semâî ve lâkin yes'anî kalbe'l-mü'mi'i't-takiyyi. Sadaka Rasûlullâh.* Bundan zikri gûyâ ki nakl eyleye bu mahalde zikrin tarîki gözlerin yumup ve dudakların birbirine zammidüp ve dişlerin birbiri üzerine koyup ve nefsin haps idüp cemî'-i a'zâsıyla Allâh Allâh dimekdür. Ammâ şöyle fikr eyleye ki Allâh didiği vakitte Allâh kelimesinin elifiyle göbekden başlayup lâmın iki ayak parmaklarında tamâm ide ve lâh'ın lâmıyla iki ayak parmaklarında başlayup hâsının başında tamâm eyleye şu sûret üzre ve bu tarîk üzre zikre müdâvemet ide. Tâ ki Allâh Allâh sadâsın **(124b)** cesedinden işide. Ol vakit sultân zikri zâhir olur. Bu sultân zikri ana denir ki zâkir olan kimse zikrin sesini cemî'-i a'zâsından cemî'-i mahlûkattan ve havadan işidür. Şol mertebe ki uykusundan uyanıkda zannider ki on bin kişi oturub zikri dirler ki kulağına zikrin sadâsı gelür. Dahi Allâh kelimesi cemî'-i cesedine yazılur. Ayağından başına dek. Ammâ bu yazılar evvel siyah sâniyen yeşil ve sâlisen beyaz olur ve dahi iki omuzlarına ikişer ve o yazılar ve iki yanlarına besmele ve başına *innâ fetehnâ leke fethan mübînâ* yazılur. Zîrâ Şâm-ı Şerîfde meks itdigimiz vakitde bir vakt oldı ki çok zamân nalçeli pabuç giyemez oldum. Zîrâ pabucun nalçesi taşlara dokunduğı vakitde taşdan zikr sadâsı zuhûr idüp ve bu kulağ ile işidürdüm. Allâh zü'l-celâlden hicâb-ı kesîre çeküp giymezdüm. İmdi sende sultân zikri hâsıl oldukda Allâh zü'l-celâli çok çok zikr itmiş olursun. Zîrâ kelâm-ı kadîminde buyurur *yâ eyyühe'llezîne âmenü'zküru'l-lâhe zikran kesîra* buyuruluyor. Zâkir olan kimse zikri her mahalde işittiği vakit zikir kalbe nakl olunup kalpde karâr ider. Ol vakitde mürîd muhayyerdür. Bu zikr olan mevzu'ların her kangısında murâd iderse ol mevzu'da zikr ider. Bundan sonra sol memenin altında kelime-i tevhîde meşgûl olur. Sâlikler beyninde meşhûr **(125a)** olduğı vech üzre tâ ki zikrin sesini işidinceye kadar andan sağ memenin altına andan sol memenin üstüne andan sağ memenin üstüne andan göbeğe nakl olur. Ammâ bunların her birlerinde zikri işidür. Sonra öbürüne nakl olur. Ammâ bu kelime-i tevhîdde olan zuhûrâtları ne diller vasfa kâbil ve ne kalemler

CamScanner ile tarandı

yazmağa. Hemân ehline ma'lûmdur ki bundan sonra kalbde karâr ider. Ol vakitde mürîd olan kimse halîfelik istemeğe lâyık olur. Sana ma'lûm olsun sen belki tahkîk ba'zı kerre kalbinde zikrin kaynaması ziyâde olur. Nitekim kazandaki suyun altındaki ateşi yeğin olduğı vakitde ziyâde kaynadığı gibi. Ol vakitde zikr göğsün ortasına ve iki yanlarına nakl olur. Lakin bi'l-külliyye kalbden zâil olup gitmez. Ol zikrin oynaması sadrın sağında ve solunda ziyâde ola. Tâ başın ortasında nihâyet bulur. Ol vakit sultân zikri başda zâhir olur. Ol sâlikin başı aru sepedi gibi içinde inilti peydâh olur. Ol iniltiyi fakat kendü işidür. Ol vakit ne kadar evliyâullâh ne kadar enbiyâ-i izâm var ise rûhları başı üzerine cem' olurlar. Tâ ki arşu'r-Rahmâna irişince Allah azîmü'ş-şân zikr edip tesbîh iderler. **Ammâ maksad-ı sânî zikrin hâsıl olmasına sebeb olacak biraz şeyler beyânındadur.** Cümleden biri Açlıkdur. **(125b)** Zîrâ açlık sebebiyle nefs-i mutmainne olur. Ve kalp yufka olup kanı gidüp beyaz olur. Ol zamân zikrullah kendüye tesir ider ve kendüye gizlü olan açılur. Dahi dinildi ki açlık rûhun nafakasıdur. Ve yaralı kalblerin melhemidür. Ve dahi hukemâlara göre açlık ile cesetler rûh olur ve tokluk ile rûhlar ceset olur. Ve dahi hazreti İsa (as) hazretleri saadetle buyurdular ki *Acîû butûneküm lealleküm tervenü rabbeküm*. Yani sizler karınlarınızı acıktırın eğer siz rabbinize yakin olmak isterseniz. Birisi dahi susuzlukdur. Bunun fâidesi açlıkdan ziyâdedür. Sâliklerin tecrübe itdügine birisi dahi uykusuzlukdur. Uykuyu terk itmekdür. Zîrâ açık uyumak ile kalp ölür. Uyku az olduğı vakitde kendüye gayb kapuları açılur. Bu üç haslet cem' olduğı vakitde kalb yıldız gibi parlar ve ziyâlu olur ve birisi dahi mürîdün kalbi şeyhine merbût olup kendü umûrını şeyhine teslîm idüp her hâlde şeyhinden ne cevap işidürse kabûl idüp şeytân vesvesesine uymayup şeyhine muhabbet ide. Bu zikr itdigimiz cümlesinden fâidelüdür. Lâkin bu sâirleri gibi çalışmak ile hâsıl olmaz hemân ancak kerem-i Bârîdür ve birisi dahi az söylemekdür ve biri dahi uzletdür. Zîrâ dinildi ki nâsa karışmak müflis olmağa delaletdür. **(126a)** ve nâsdan uzlet itmek saâdet alâmetidür. **Ammâ maksad-ı sâlis nefs ve rûhun ahvâli beyânındadur.** Ey sâlik ma'lûm ola ki her bir âdem içün nefs var rûh var nefs ile rûhdan her birilerinin vezîri var. Nefsin vezîri şeytândur. Rûhun vezîri akıldur. Cesed şol taht-ı kalbdür. Nefs ile rûhdan her kangısı gâlib olursa taht anundur. Ol geçüp hükûmet ider. Ammâ nefs dâimâ günâh ve ma'siyet ve ef'âl-i kabîha ile emr ider. Rûh galip olur hükûmet iderse a'mâl-i sâliha ile emr ider. Eger sen nefs ile mücâhede idüp dâimâ muhâlefet üzre olup rûhunu ve rûhun vezîri olan aklı zikr-i salâh ile ve fikir askeri ile nefsin üzerine musallat idersen avn-i Bâriyle kuvvet bulup gâlib olursın. Ol zamân rûh sultân olup Rabbü'l-âlemîn hazretlerinin nazar ideceği kalb rûhun hükmü altında olur. Ol zamân kalb de ıslâh olur a'zâ da ıslâh olur. Eger nefs gâlib olursa kalb anun hükmü altında olur. Kalb de fâsid olur a'zâ da fâsid olur. Mücâhede vaktinde benüm üzerime bir büyük yılan musallat oldı. Bir zamân anun ile ceng eyledüm. Andan sonra bir deve sûretinde bir akrep musallat **(126b)** oldı. Andan sonra bir div musallat oldı. Bir zamân dahi anun ile ceng eyledüm. Andan kesdenkele didükleri şey zuhûr eyledi. Andan karınca musallat olur. Bunların mecmûsı ile bir

CamScanner ile tarandı

müddet ceng eyledüm. Tâ ki nefs îmâna gelinceye kadar. Zîrâ hakîkatte bu sûretler ki zuhûr itdi cümle nefsin askeri ve tevâbi'leridür. Lâkin bu zuhûrât bize ayânen oldı. Bazı mürîde ayânen ve ba'zına rü'yâda ve murâkabede zuhûr ider. Ve bunun arasında ol mertebe sadâlar zuhûr eyledi ki ol sadâların şiddetinden yer gök ditredi ve kulaklarım doldı. İşitmez oldı. Günlerden bir gün uyurdum uykum arasında bir top atıldı. Topun sesine uyandum. Gördüm ki güllesi hırkama tokunmuş hırkam delik delik olmuş. Hala hırkam yanıyor. Derhal söyündürdüm. Lâkin hırkamnın üstündeki esvâblara zarar olmamış ve altındaki urbama zarar olmamış bir vakit de gömleğim dahi yandı. Bedenime zarar olmadı. Ve üzerimdeki esvâba dahi zarar gelmedi. Bir vakit de bedenim dahi yandı urbam yandı. Rasülümüz (sav) den rivayet olunan büyük gazadan murad budur. **Ammâ maksad-ı râbi' mücâhede vaktinde olan tecelliyât beyânındadur. (127a)** Evvel zuhûr iden tecellî esmâdur. Ve ol vakitte esmâullâh zikirden mürîd bir hâlet gelür ki yerde mi gökde midür ne mekânda oldığın bilmez. Mecnûn olur. Ana cezbe-i ilâhî dirler. Andan sonra tecellî-i sıfât zuhûr ider ki günlerden bir gün Şâm-ı şerifde savma'amda otururdum. Bana bir nûr zâhir oldı. Akabinde bir nidâ zuhûr itdi. Ol vakitde korkdum. Andan sonra bir nûr dahi zâhir oldı. Akabinde yine bir nidâ zuhûr eyledi ki ey kimse maksûdın nedür diyü. Andan sonra bir nûr dahi zuhûr itdi. Yine bir nidâ geldi ki ey kimse senün günahların mağfiret oldı. Suçların bağışlandı diyü. Ol vakit kendüme bir zâiflik geldi. Ta'bîri mümkün degildür. Bu zâhir olan nûrlar ve nidâlar tecellî-i esmâdur. Ammâ zâhir olan nidâ ya şeytândandur yâhût melekdendür yâhût esmânın hüddâmlarındandur veya evliyâullâhın ervâhındandur. Bundan sonra beni bir mahalle getirdiler. Ol mahalde peygamberimiz (sav) hazretleri nûrdan bir kürsî üzerinde oturmuş cemî'-i enbiyâlar ve evliyâlar ve şühedâlar ve sülehâlar cemi'si efendimizin huzûr-ı şerîflerinde saf bağlayup dururlar ve etrâflarında yedi kat nûrdan perde çekilmiş. Efendimiz hazretleri **(127b)** ol kürsi üzerinde hükm-i hükûmet idüp şer'-i şerîfi icra ider ve bu dîvân-ı âlîyi geçdikden sonra bir dîvân dahi kuruldı heyet-i evvel üzere. Ol vakitde beni nûrdan bir kürsî üzerinde oturdup etrâfıma veled-i kalb yedi kat saf bağladılar. Dahi ol veled-i kalbler ins ile cinni dîne da'vet iderler îmâna gelenleri yâ şeyh bu senin evlâdın dirler ve îmâna gelmeyenleri katl idüp başların huzûruma getirirler. Ol mertebe katl itdiler ki belki bin kerre bin dahi ziyâde katl itdiler. Amma cinden murad hakîkatde cindür. Lâkin insândan murâd nefsin askerleridür. Bu mahalle gelince beyân olan tecellî-i sıfâtın ednâsıdur. A'lâsın deryâlar mürekkeb ağaçlar kalem olsa yazmağa kâbil degildür. Dahi tecellî-i sıfâtın ibtidâsından ve cezbe vaktinden mürîde âdetin hilâfı şeyler zuhûr ider. Cümleden biri arz ve semâ mürîdin zikriyle beraber zikri dirler. Ve cemî'-i âlem kendüye musahhar olur. Her ne dirse hâsıl olur. Ol vakitde tanrılık da'vâsın ider. Bu şol menzildür ki Mansûr ber-dâr oldı. Bundan sonra peygamberlik ve şeyhlik da'vâsın ider. Ol zamân mürîd olan kimse bir kâmil şeyh yanında olmak lâzımdur ki kendüyi andan a'lâ **(128a)** bir makâma geçüre. Ma'lûm ola ki ibtidâ mürîde zuhûr iden hârikülâde şeyler gâliben şeytândur. Ba'zı kerre esmânın hüddâmlarından

CamScanner ile tarandı

yâhûd ervâhlardan yâhûd melâikden olur. Ekser ya şeytândan oldığına sebeb oldur ki zîrâ ol vakit hastanın hâlet-i nez' gibidür. Hâlet-i nez'de şeytân çok musallat oldığı gibi ol vakitde de şeytân çok musallat olur ve hem sâlik olan kimse maksûdına irişüb ölümden kurtulmağa ihtimâli var yâhûd ihtiyarıyla ölmek de ihtimâli var. Nitekim Hadîs-i şerîfde vârid olmuştur. *Mûtû kable en temûtû.* Ol zamân şeytândan ve gayrıdan olanı fark itmenin alâmeti oldur ki sâlik kalbinden ism-i celâle meşgûl olmalı eger tebdîl olursa şeytândandur olmazsa Rahmândandur. Rahmânî oldığı zamân mürîdin üzerine lâzım olan ana iltifât itmemekdür. Zîrâ bunlar hicâb-ı nûrânîdür. Hemân maksûd olan Rabbü'l-âlemîn hazretlerinin zât-ı şerîfidür. Ammâ tecelliyât-ı sıfâtın a'lâsı sâlik olan kimsenin rûhı cesedinden çıkmağa yakîn olur. Yanındaki kimseyi bilmez. Fi'l-cümle cesede mâlik olur. Ol zamân rabbü'l-âlemîn hazretleri murâd itdigi sıfâtlardan bir sıfâtla tecellî ider. Alîm gibi Semî' gibi Basîr gibi. Meselâ **(128b)** ilm ile tecellî itdügi zamân yer ile gökde olan ne kadar gâib şeyler var ise kendüye ma'lûm olur. Semi' ile tecellî itdigi zamân ne kadar işidilecek şeyler var ise kendüye keşf olur. Sâirlerin buna kıyâs eyle. Rabbü'l-âlemîn hazretleri buna cemî'-i sıfâtlarıyla ve toksan tokuz esmâsıyla mahzâ lûtfundan ve kereminden tecellî itdigünden sonra kendüye âşık olan kullarına noksân sıfâtlarından münezzeh olan zât-ı şerîfiyle tecellî ider. Ol zamân rûh cesedden bi'l-külliyye çıkar cesede mâlik olmaz. Ol zamân rabbü'l-âlemîn hazretleri zât-ı şerîfleri rûha tecellî ider. Keyfiyetden ve mekândan ve emsalden münezzeh olduğı hâlde Rabbü'l-âlemîn hazretlerinin ol vakitde olan tecellîsi göz açup yumuncaya kadar gelür geçer. Lâkin ol âşık Rabbü'l-âlemînin heybetinin galebesinden bin sene dahi mürûr itdi sanûr. Bundan sonra rûh gerü bedene girer. Hâlbuki ol beden dürlere gark olmuş rûh ile Rabbisi beyninde olan münâsebete bâkî oldığından ötürü bu bir sırr-ı ekberdür. Vasf kâbil degildür. Vukûfa muhtâcdur. *Allahümme ec'alnâ minhüm bi-hürmeti Habîbike'l-Mustafâ ve Rasûlike'l-müctebâ Muhammed hâtemü'n-nebiyyîn ve kâffe-i sâdıkîn ve'ş-şühedâi's-sâlihîn.* **(129a) Ammâ hâtime kendimize vâki' olan hâlât beyânındadur** Ma'lûm ola ki bu tarîkat-ı aliyyede olan evliyâ kaddesallâhu esrârahum hazretleri sülûk itdikleri tarîkat efendimiz hazretlerinin ehl-i beytinden olan silsile-i zeheb ta'bîr olunur. Şerâfetine binâen ve hazreti Sıddîk-i ekber (ra) müntehî olan silsile-i Bekriyye tesmiye iderler. Hızır (as) yâhûd bizim peygamberimiz (sav) hazretlerinin rûhâniyyetiyle yâhûd evliyâlardan bir velînin rûhâniyyetiyle olursa ana silsile-i Üveysiyye dirler. Lakin bizimki Üveysîdür. Zîrâ Rasulüllah (sav) hazretleri bize rûhâniyyetle ibtidâ ism-i Celâl ile terbiyet eyledükden sonra kelime-i tevhîd ile terbiye eyledi. Günlerden bir gün İslambol'dan Şâm-ı şerîfe geldüm. Bir mürşid-i kâmil bulurum sevdasıyla. Ammâ tarîkat-ı aliyyeye gâyet iştiyâkım var. Lâkin şeyhlerden bir şeyhe kalbi rabt idemedim. Bundan sonra kelime-i tevhîdi bir şeyhten izin alup kelime-i tevhîde meşgûl oldum. Gicelerden bir gice sultânımız vâkıamda zuhûr eyledi. Birkaç defa ism-i celâli ta'lîm eyledi. Saniyen kelime-i tevhîdi ta'lîm eyledi. *Elhamdülillâh alâ nevâlihi ve's-salâtü ve's-selâmü ala Muhammedin ve âlihi.* Bundan sonra peygamberimiz (as) emr

CamScanner ile tarandı

eyledi. Küdüs-i şerîfe gitdüm. Tokuz ay kadar anda meks idüp her gice sultânımızı bir def'a **(129b)** veya iki def'a veya üç def'a görüşmek vâki' olurdı. Günlerden bir gün Şâm-ı şerîfe geldikden sonra marîz olup harekete tâkatım kalmadı. Bir gice yine Rasülullah (sav) hazretlerini görüp mübârek yediyle vücudumuzı sığayup asla tenümde zahmetüm kalmayup ifâkât-ı ebediye buldum. Ve benüm içün demürden söykene şey var idi. Bazı kere başım altına yasdık iderdüm. Bir gün ol demüre söykenüp tuturken murâkabede iken Rasülümüzü görüp mübârek elini omuzum üzerine koyup ol vakit demür inleyüp iki kat' oldu. Yine bir def'a dahi görüşdükde beni kucakladı, kaburgalarım birbirine geçdi. Üç mâh kadar sâhib-i firâş oldum. Ve bundan sonra her ne vakit murâkabe oldukda huzûr-ı aliyyelerine varurdum bir hâil mâni' olmazdı. Ne kadar müşkilim olsa söylerdüm. Her hâlde benüm delilimdür ve bana nutk idüp söyler idi. Her bir nutk tarîkat-ı aliyyede sadâkata haml olup mürşid mertebesine bâliğ olduğına huccet-i kâtî'dîr. Ve dahi bir gün hazreti Davud (as)'ın ziyâretine vardım. Makâm-ı şerîflerine yakîn oldukda bir nûr zâhir oldı. Ol nûr beni yakdı, tecellî idemeyüb yüzüm üzerine düşdüm. Yine toğrulup kalkdukda beni yanına çağırup oturtdı. Heybet-i mehâbetinden yüzüne bakmağa göz tâkat getüremezdi. Dahi bir gün Kudüs-i mübârekde Rasülümüz mi'râcda cemî'-i enbiyâya imâm olup namâz kıldığı mihrâb ki ana kızıl **(130a)** mihrâb dirler. Ol mihrâbın önünde oturdum. Yanıma Küdüs'ün şehîdlerinden iki şehîd geldi. Bana didiler ki filan mahalle gel. Bizi ziyâret eyle didiler. Ben didüm ki sizin ile beraber gidelüm ol zamân Rasülümüz (as) bana didi ki yâ şeyh sen kalk didi. Ol zamân şehîdler gâib oldılar. Zîrâ Rasülümüz (as) kendinin gayrı kimse ile ülfet itmemize razı olmaz idi. Enbiyâ olsun evliyâ olsun. Bir gün Şâm-ı Şerîfde Beksimet Câmiinde sâkin olurduk. Bir gün murâkabemizde yetmiş nebî ile hem-meclis olup kelâm söyleşirdüm. Hâlbuki ol yetmiş enbiyânın merkadleri ol câmi' içindedür. Ol zamân sultân-ı enbiyâ zuhûr eyledi. İtâb tarîki üzre bana hitâb idüp buyurdı ki yâ şeyh sen ol meclisden kalk emr-i şerîfine imtisâlen kalkdum. Dahi benüm gögsümi birkaç def'a yardılar, içinde olanları çıkarub atdılar. Dahi nûr toldurdular. Yine bunun gibi beni yüzdiler bedenümden ba'zı cüz kesüp atdılar. Andan âhirât bitdi ve Küdüs-i şerîfde eglendigim vakit ekseriyâ muallak taşın altında Hızır (as)'ın makâmında eglenürdüm. Hâlbuki bevvâblar kapuları kitlerdi. Bir gice bana abdest bozmak galabe eyledi. Hâlbuki taşra çıkmaga imkân yok. Ol zamân bir latif kokular peydâh oldı. Ol benden gitdi. Yedi sekiz gün mikdârı helâya gitmedüm ve bu risâlemiz tamam (130b) oldığı vakit leyle-i Kadirde murâkabemizde efendimizden isti'zân dileyüp acaba risâlemizin bir kusûrı var mı diyü mütâlaa olunsun diyü emr olunub İmam Gazalî hazretlerinin İhyâ-i Ulûmın getürüb mukâbele idüp imzâ eyle diyü izin virdiler. Şâm-ı şerîfde ma'rûf kırklar tağında yediler makâm didiler bir mağara var. Ol mağarada ba'zı eğlenürdüm. Gicelerden bir gice bana gusül iktizâ eylemiş gusül ideyim taşra çıkdum ammâ mağarada bir ibrik var idi. Ol ibrik arkam sıra taşra getürdiler. Ol vakit bildüm ki iş aceledür. Acele gusl idüp içerü vardum. Namâza şurû' idüb ba'de'l-fürûğ taşra çıkdum. Gördüm ki gice gündüz gibi rûşen olmuş, mecmû'-ı âlem

CamScanner ile tarandı

aydınlık olmuş ve Şâm-ı şerîfin mevtâları mecmû' dirilmiş. Enbiyâ ve evliyâ ve gerek sâirleri cümle dirilmişler. Şâm-ı şerîfde olan ibtidâ zuhûr itmez bu oldı. Andan sonra Dıhyetü'l-kelbî makâmında otururdum. Cerâdetler etrafıma gelürler idi. Benden kaçmazlar idi. Ve ekseriyâ kabristanda eglenüb ahvâl-i mevtâlara vâkıf olurdum ve bir gün dahi Cum'a namâzdan sonra gök meydânına çıkup su kenârında otururken gördüm ki suyun üzerinde iki yeşil kurbağa kıbleye karşu kıyâma turur gibi turmuşlar. Ben dahi bunların yanına varınca biri suya girüp ve biri ol hal üzere turup biraz turduktan sonra olduğı suya girdi. **(131a)** bu hâli bazı ehlullâhdan suâl itdüm. Cevâblarında didiler ki anlar beytü'l-ma'mûra nazar iderler. Bir gün ikindi namâzının sünneti ile farzı arasında ehl-i cennet ve ehl-i nâr fenâya gider mi gitmez mi deyü düşünürken murâkabemizde bize zâhir oldu ki anlar bi'l-külliyye ma'dûm olmazlar. Belki bir lahza mevtâ gibi olurlar ba'dehu yine evvelki hâllerine rücû' iderler. Ervâh dahi bunlar gibi bir lahza sekrân olurlar. Sonra ifâkât bulurlar. Bu hâtime bizüm zikr itdigimiz esrâr denizlerden bir katre binde biri değildür. Her ne kadar bunların setri vâcib ise de lâkin biz bunları zikrimizden murâd sâlikin taaşşukı ve rağbeti meyilleri ziyâde olmak içündür. *Allâhümme erzuknâ halâveten ibâdetike ve ec'alnâ mine's-sâlihîn ve'lhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn yâ erhame'r-râhimîn.*

CamScanner ile tarandı